

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

У статті розглянуті теоретичні та методологічні праці щодо проблеми підготовки дітей з порушеннями психофізичного розвитку до навчання у школі, зокрема розкриваються її психологічні та педагогічні аспекти.

Ключові слова: діти з порушеннями психофізичного розвитку, психологічна готовність до навчання у школі, педагогічна готовність до навчання у школі.

В статье рассмотрены теоретические и методологические работы с проблемы подготовки детей с нарушением психофизического развития к обучению в школе.

Ключевые слова: дети с нарушением психофизического развития, психологичная подготовка к обучению в школе, педагогическая подготовка к обучению в школе.

Зміна пріоритетів у системі загального та спеціального дошкільного виховання потребує з'ясування психолого-педагогічних умов підготовки до інтеграції та інклюзії у загальний виховний простір різних категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку, їх соціальну адаптацію до відповідної групи нормально розвинених однолітків. Ці положення зумовлюють не лише суттєве оновлення виховних технологій та систем, як психологічного, так і педагогічного вивчення та корекції недоліків психофізичного розвитку дітей, але й, за висловами науковців (В. Бондаря, В. Синьова, Л. Вавіної, Т. Дегтяренко, В. Засенко, А. Колупасової та ін.), правильної організації, підготовки, впровадження психолого-педагогічного супроводу даної категорії дітей у виховному процесі, підготовки спеціалістів у даному напрямку, а також зміни системи роботи усього персоналу дошкільного закладу.

Першочерговим значенням ефективною та результативною підготовки дітей з психофізичними порушеннями до навчання у школі, соціальної адаптації їх до умов даного процесу є вдосконалення психолого-педагогічного забезпечення розвитку передумов навчальної діяльності у системі інклюзивного та інтегрованого виховання. Цьому також сприяє

перш за все нормативно-правова база, зокрема: Національна програма "Діти України" (63/96), Концепція дошкільного виховання в Україні (1993), Державна національна програма "Освіта" /"Україна ХХІ століття" (1994), Закон України "Про освіту" (1996 р.), Національній доктрина розвитку освіти (2002 р.), Закон України "Про дошкільну освіту" (2003), Державні стандарти спеціальної загальної освіти для дітей, які погребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (2004 р.), та інших урядових документах, Національна доктрина розвитку освіти (2004).

Отже, проблема спільної, у близькому соціумі, підготовки нормально розвинених та дітей з психофізичними порушеннями до навчання у школі є достатньо актуальною для впровадження сучасної системи інтегрованого та інклюзивного навчання (І. Корабейніков, Т. Фуряева), яка дасть змогу соціально адаптувати не лише дитину з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема дитину із затримкою психічного розвитку, з порушеннями аналізаторних систем, опорно-рухового апарату, з розумовою відсталістю легкого ступеня, до умов загальноосвітньої школи, дозволить їй відвідувати навчальний заклад у тій місцевості у якій вона знаходиться не відриваючи її від сім'ї, але й дасть змогу змінити негативну позицію та стереотипи дітей з нормальним інтелектуальним рівнем та їх батьків щодо знаходження даної дитини у їх оточенні та колективі. Як зазначає Е.Кравцова підготовка дітей до школи – це завдання комплексне, багатогранне, що охоплює усі сфери життя дитини. З цього приводу А. Венгер, Г. Вигодська, Є. Леонгард вважають, що чим раніше дитина потрапляє в умови корекційно-розвиваючого навчання, тим більш повно здійснюється компенсація дефекту та готовність до навчання у школі.

Л. Головчич, розглядаючи поняття "готовність до шкільного навчання" зазначає на тому, що у старшому дошкільному віці настає переломний момент, коли умови життя і діяльності дитини різко змінюються, складаються нові відносини з дорослими та дітьми, з'являється відповідальність за засвоєння знань, які подаються дітям у не зацікавленій формі, а у вигляді навчального матеріалу. Ці особливості нових умов життя та діяльності висувають нові вимоги до різних сторін розвитку дитини, його психічним якостям, особливостям особистості.

Правильність, системність та повноцінність переходу до нового етапу психічного розвитку старших дошкільників, на думку А. Запорожець, пов'язана не з фізичним віком дитини, який знаменує початок шкільного навчання, а із тим наскільки результативно та повноцінно прожитий дошкільний період дитинства, вичерпані його потенційні можливості. Саме тому шкільна готовність виступає результатом системної та загальної концентричності у виховному та навчальному впливі на дитини у дошкільний період, що обумовлює необхідний рівень її психічного розвитку. Щодо розумово відсталих

дітей легкого ступеня окрім вище описаних впливів суттєвим виступає діагностичний та корекційно-розвиваючий психолого-педагогічний етапи роботи під час усіх навчально-виховних занять (ознайомлення з довкіллям та розвиток мовлення, формування елементарних математичних уявлень та ін.) та у процесі становлення різних видів діяльності (предметно-практичної, ігрової, образотворчої, трудової, суспільно-корисної), що дасть змогу розвинути у них усі компоненти психолого-педагогічної підготовки до навчання у школі, а також спрямувати розвиваючий вплив провідної діяльності даного віку.

Психологічну готовність до школи розглядали дослідники, як загальної так і спеціальної психології та педагогіки, зокрема цікавими на наш погляд виступають:

- методологічні основи дослідження П. Блонського та Л. Виготського про культурний та соціальний розвиток дітей,

- праці Л. Божович про розвиток особистості дошкільника, А. Запорожець, А. Венгер, О. Венгер, Н. Гуткіна та ін. про вивчення дитини, як цілісної системи у його взаємодії з більш широким соціальним оточенням (сім'я, безпосереднє оточення, дошкільні заклади);

- наукові положення Р. Боскіс, Н. Морозової, А. Басова, Б. Корсунської, Є. Леонгард, Л. Носкова, Е. Речицької, Е. Пархаліна К. Коровіна, Е. Пискарева, М. Шеремет, І. Гілевич, Л. Тігранової та ін. . про психолого-педагогічне вивчення та підготовку дітей з порушеннями слуху, їх відбір у спеціальні заклади та підготовку до інтеграції у середовище чуючи дітей;

- загальні та часткові дослідження Л. Кузнецової, Н. Борякової, Т. Стрекалова, У. Ульянової, Е. Екжанова, Г. Капустіна та ін. щодо особливостей психологічної та педагогічної підготовки дітей із затримкою психічного розвитку до навчання у школах та класах інтенсивної педагогічної корекції, розвитку у них за допомогою різних видів діяльності та навчально-виховних занять передумов навчальної діяльності;

- дослідні роботи М. Іполітова, Е. Мастюкової, Н. Сімонової та ін. щодо формування психолого-педагогічних передумов навчальної діяльності у дошкільників із дитячим церебральним паралічем;

- практичні вивчення Т. Дегтяренко, Л. Вавіної, Л. Солнцевої про значення дошкільного виховання при розвитку та корекції психологічних передумов підготовки дітей із порушеннями зору до навчання у школі;

- погляди В. Лубовського щодо проблеми інтеграції осіб з глибокими та комплексними порушеннями у загальну та спеціальну освіту;

- наукові праці А. Воронкової, О. Усанової, І. Козіної щодо психолого-педагогічного вивчення дошкільників з мовленнєвими вадами, розвитку у них психічних процесів, позитивної мотивації до пізнавальної діяльності;

- теоретичні та практичні дослідження О. Гаврилушкіної, А. Катаєвої, Е. Екжакової, Е. Стребельової, Н. Соколової, Н. Морозової, Л. Баряєвої, Є. Латюшиної, С. Ералієвої, С. Летуновскої, С. Шевченко, Л. Шамко, В. Воронкової, Л. Калінікової, Е. Кінаш, Л. Пепік, Г. Капустіна, Л. Уфимцевої, І. Чумакової та ін. щодо різних аспектів (змістових, мотиваційних та дійових) навчання, виховання та підготовки дітей з порушеннями інтелекту до школи, а також формування необхідних передумов даного процесу у різних видах діяльності та під час навчальних занять; В. Бондаря, Н. Белопольскої, В. Данилюка, Л. Хайртдінової щодо консультативної допомоги батькам щодо підготовки розумово відсталої дитини до навчання у школі; В. Синьова, А. Катаєвої, Е. Стребельової про психологічне обґрунтування проблеми корекційної роботи з розумово відсталими дітьми, зокрема її раннє впровадження з даною категорією дітей; Н. Лезіної про розвиток просторового орієнтування у старших розумово відсталих дошкільників, як передумови їх підготовки до навчальної діяльності; Б. Айзенберг, А. Юдилевич, О. Белоножко про діагностичні та корекційні аспекти використання комп'ютерів при роботі з розумово відсталими дітьми; А. Заріної, Л. Петрова, А. Фоміна щодо медико-педагогічної підтримки та фізичної підготовки дошкільників з розумовою відсталістю.

Характеризуючи особливості підготовки нормально розвинених та дітей з психофізичними порушеннями до навчання у школі можливо окреслити комплекс завдань, які включають усі сторони розвитку дитини та сфери її життєдіяльності у мікро- та макро- середовищі. Головними аспектами цих завдань виступають психологічна та педагогічна готовність дитини до навчальної діяльності, зокрема рівень розвитку її пізнавальних можливостей, психічних процесів, емоційно-вольової сфери, особистісного розвитку; рівень сформованості різних видів діяльності дошкільника (предметно-практична, ігрова, суспільно-корисна, самообслуговуюча) тощо.

Проблема дослідження психологічної та педагогічної готовності дітей до навчання у школі потребує, передусім, розмежування цих понять, визначення їх категоріального апарату (об'єкту, предмету, завдань), особливостей їх сутності, змісту та своєрідності реалізації у діагностичному, навчально-виховному, корекційному, адаптаційному та різних напрямках реабілітаційного процесу.

Дослідники І. Ермакова, О. Даниленко, вивчаючи питання адаптації першокласників до школи, зазначають на тому, що готовність до навчання у школі може розглядатися з точки зору різних спеціалістів: педагогів, психологів, лікарів, гігієністів, фізіологів (н-д: оцінка пізнавального розвитку в психології перетинається з оцінкою знань та умінь у педагогіці) "Зрілість" в медицині та фізіології – це ряд психологічних характеристик: хороша пам'ять, довільна увага. На їх думку психологічну готовність до існуючих форм навчання та життя

слід аналізувати, як наявність передумов і джерел навчальної діяльності в дошкільному віці.

Вивченням компонентів психологічної готовності до школи займалася Л. Головнич, яка до них віднесла наступні: формування у дошкільників навчальної мотивації, бажання навчатися, отримати статус школяра, виконувати усі вимоги навчальної діяльності, розвивати бажання пізнавати довкілля, інтелектуальну активність, "внутрішню позицію школяра", яка передбачає розвиток системи мотивів та їх підкорення.

Розглядаючи психологічну готовність до навчання Л. Божович зазначає, що безтурботне дитинство змінюється турботами та відповідальністю, а саме дитина повинна: ходити до школи, робити те, що потребує вчитель, виконувати шкільний режим, підкорюватися шкільним правилам поведінки, досягати необхідних позитивних результатів при засвоєнні знань, вмінь та навичок. Він виділяє наступні новоутворення у психіці дитини, які необхідні для навчання у школі:

- відповідний рівень розвитку пізнавальних інтересів,
- готовність зміни соціальної позиції та бажання навчатися,
- розвиток безпосередньої мотивації, внутрішніх етичних інстанцій та самооцінка.

Е. Речицкая, Е. Пархаліна, Г. Гетцер, А. Керн, С. Штребел, Я. Йирасек розглядали рівень готовності до навчання у 3-х аспектах: інтелектуальний, емоційний, соціальний. На їх думку зрілість дитини – це розумовий розвиток (здатність дитини до диференційованого сприймання, довірливої уваги, аналітичного мислення), емоційний розвиток (емоційна сталість і відсутність імпульсивних реакцій дитини) та соціальний розвиток (потреба у спілкуванні з однолітками, здатність підкорюватися інтересам та прийнятим умовам даної групи, здатність взяти на себе роль школяра у суспільній ситуації шкільного).

Т. Дуткевич під шкільною зрілістю розуміє: рівень фізичного, соціального та психічного розвитку дитини, який дає змогу дитині повністю справитися з усіма труднощами шкільного навчання; ступінь функціональної готовності окремих органів та систем дитячого організму до виконання вимог школи.

Психологічні аспекти шкільної зрілості розглядали також психологи Л. Божович, Д. Єльконін, Н. Салміна, які відносять їх до відповідних аспектів готовності дитини до навчальної діяльності, зокрема:

1. Розумова готовність або інтелектуальний аспект шкільної зрілості, який характеризує рівень відповідний сформованості диференційованого сприймання, перцептивних та пізнавальних дій, концентрації уваги, наочно-образного мислення, мисленневих операцій, аналітичного мислення, мовленнєвого розвитку (обсяг словника, розуміння зверненого мовлення, розвиток зв'язного мовлення), логічного запам'ятовування, уміння відображувати зразок, дрібної моторики та сенсомоторної

координації, що залежить, передусім, від функціонального дозрівання структур головного мозку.

2. Емоційно-вольова готовність або емоційний аспект шкільної зрілості потребує відповідного рівня прояву позитивних емоцій, відсутність імпульсивних реакцій, можливість довгий час виконувати не привабливе завдання, відповідний розвиток емоційних та вольових якостей особистості дитини, емоційно-вольової регуляції, вольових дій та довільності уваги.

3. Мотиваційна готовність або соціально-мотиваційний аспект шкільної зрілості розглядається, як рівень прояву потреби дитини у спілкуванні з однолітками, уміння підкорюватися своєю поведінку законам групи, здатність виконувати роль учнів у ситуації шкільного навчання, відповідний рівень сформованості ставлення до школи, шкільних обов'язків тощо.

Отже, психологічна готовність до навчання у школі розглядається як комплексна характеристика дитини, у якій розкриваються рівні розвитку психологічних якостей, які є найбільш важливими передумовами для нормального включення у нове соціальне середовище і для формування учбової діяльності на етапі шкільного дитинства.

Основними компонентами психологічної готовності до школи є: розумова, мотиваційна, емоційно-вольова готовність та готовність до спілкування з однолітками та вчителями.

Н. Янковська до шкільної готовності відносить: інтелектуальну готовність (інтелектуальний розвиток, творче мислення, мовленнєвий розвиток, досягнення дитини за відповідними напрямками); особистісну готовність (емоційно-особистісні особливості (емоційна стійкість, саморегуляція), пізнавальна мотивація, оцінка своїх можливостей; соціальну готовність (розвиток комунікативних навичок, а саме уміння спілкуватися з однолітками і дорослими).

Дослідження новоутворень і змін у психіці дитини, які спостерігаються наприкінці дошкільного віку це психологічна готовність, а педагогічна потребує визначення ряду вимог які пред'являє до дитини школа.

А. Давидчук, Т. Комарова, Т. Доронова показують, що педагогічна готовність ґрунтується на дослідженні генезису окремих компонентів навчальної діяльності та виявленні шляхів їх формування на спеціально організованих навчально-виховних та корекційних заняттях.

Дослідження педагогічної готовності до навчання у школі за даними Л. Журова, Т. Тарунтаева, спрямовані на формування у дітей дошкільного віку умінь та навичок, які необхідні для навчання у школі, це дає змогу перенести частину програми першого класу у підготовчу групу дитячого садка за умови що діти мають відповідний інтелектуальний, психічний та фізичний рівень розвитку. Результативність навчання та виховання досягається шляхом спеціальної

організації педагогічного забезпечення пізнавальної діяльності. При такому підході формуються знання, уміння і навички, але провідний вид діяльності, яка виступає основою психологічної готовності враховується недостатньо.

Розглядаючи педагогічну готовність до навчання у школі ми звертаємо увагу на праці В. Золотоверх, яка трактує дане поняття, як набуття певного кола знань, умінь та навичок пізнавальної діяльності, розвиток якостей навчальної діяльності, а саме підготовка до школи – це розвиток розумової активності, пізнавальної діяльності, здатності здійснювати навчальну діяльність. Перехід з дошкільного закладу до школи супроводжується труднощами, зокрема – перебудова діяльності (гра-навчання), зміна умов праці, адаптація до шкільних вимог.

Педагогічна готовність дошкільників спрямовується не лише на активність дітей для досягнення результату, але й на розвиток уміння самостійно опанувати дії, за допомогою яких цей результат досягається. Саме тому важливим аспектом підготовки дітей до навчання у школі є створення передумов для розвитку її пізнавальної активності, здатності диференційовано сприймати й осмислювати явища і предмети навколишнього світу.

Визначення рівня педагогічної готовності до навчання у школі повинно бути підґрунтям не лише для вибору оптимального, найбільш необхідного для дитини варіанта навчання та організації навчального процесу, підбору його педагогічного забезпечення, але й для прогнозування можливих шкільних проблем та рівня актуального розвитку дошкільника, визначення форм та методів індивідуального навчання дитини за умови врахування її вікових та психофізичних особливостей.

Дефектологи (Л. Борщевська, Т. Марчук, І. Моргуліс, А. Обухівська, М. Савченко, Т. Свиридюк, Л. Ступнікова, Л. Фомічова, Г. Чефранова, І. Чигринова та ін.) готовність дошкільників з психофізичними вадами до навчання у школі визначають не стільки наявністю у них знань, скільки тим, чи вміє дитина розпізнавати, виділяти якості й ознаки предметів, їх призначення, класифікувати їх за формою, розміром, кольором, чи орієнтується дитина у просторі, чи виконує елементарні узагальнення й конкретизацію предметів та явищ, сформованість мотиваційної готовності до навчальної діяльності й психологічної готовності до переходу від гри до навчання, від дошкільного до молодшого шкільного віку.

Отже, характеризуючи педагогічну готовність до навчання у школі слід насамперед звернути уваги на категорії когнітивної галузі, а саме: розвиток у дітей знань (запам'ятовування і відтворення інформації), їх розуміння (перетворення та інтерпретація матеріалу, прогнозування результату), узагальнення (виділення істотного у матеріалі), усвідомлення (уміння зрозуміти та вербалізувати, тобто словесно

відтворити усвідомлюване), стійкості (виділення істотного): аналізу (структурний розподіл частини цілого, виявляти взаємозв'язки між ними, усвідомлення принципу організації цілого) та синтезу (комбінування елементів, отримання цілого, яке містить новизну, план дії чи сукупність узагальнених зв'язків), оцінки (оцінка знань), застосування (використання знань в конкретних і нових ситуаціях), самостійності та індивідуальності їх використання. На баз відповідних знань слід формувати необхідні уміння та навички.

На нашу думку, саме у відповідному контексті змішуються два різних поняття "психологічна готовність" та "педагогічна готовність" поєднання яких, а також виділення їх відповідного категоріального змісту, умов та особливостей дає змогу підготувати дітей з психофізичними порушеннями до навчання у школі, а саме використовувати при розробці індивідуальних психологічних та педагогічних програм вивчення та розвитку дитини з психофізичними порушеннями за умови інтегрованого та інклюзивного навчання.

Список використаних джерел

1. Дегтяренко Т.М., Вавіна Л.С. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами: Навчальний посібник. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2008. – 302 с.
2. Готовність дітей зі зниженим слухом до навчання у школі: Монографія / М.К. Шеремет. – К.: ІСДО, 1990. – 104 с.
3. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія (курс лекцій): навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський: ФПО Сисин О.В., 2007. – 320 с.
4. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика: Учебник для студентов педагогических вузов. – М.: ВЛАДОС, 1998. – 208 с.
5. Кравцова Е.Е. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе // Научно-исследовательский институт дошкольного воспитания, академия педагогических наук СССР. – М.: Педагогика, 1991. – 152 с.
6. Особенности психического развития детей 6-7 летнего возраста / под ред. Д.Б. Эльконина, А.Л. Венгера. – М.: Педагогика, 1988. – 132 с.

In the article the theoretical and methodological work on problems of children with psychophysical development to at school, in particular reveal her psychological and pedagogical aspects.

Keywords: children with disabilities psychophysical development, psychological readiness for schooling, pedagogical commitment to teaching at the school.

Отримано 06. 12.2010 р.

